

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 342.9

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ

**В.В. БАШКАТОВА, здобувач¹,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Досліджується місце і роль процесуальних гарантій, відзначається роль публічного права у захисті прав і законних інтересів особи.

Процесуальні гарантії, публічне право, захист прав, інтереси особи.

У сучасний період питання охорони та захисту прав і інтересів особи має всесвітнє значення. В умовах становлення демократичної, соціальної, правової держави, соціально-орієнтованої ринкової економіки проблема забезпечення поваги і додержання прав людини набула глобальних масштабів і на національному рівні. Охорона та захист суб'єктивних прав і законних інтересів особи в межах відповідної форми охорони та захисту за допомогою того чи іншого способу є об'єктивною необхідністю. Від того який існує рівень охорони та захисту прав та законних інтересів особи оцінюються ефективність діяльності органів публічної влади, ступінь демократичності держави в цілому. Дієвість і функціонування системи охорони та захисту прав і законних інтересів особи є важливою юридичною гарантією держави.

Слід відзначити, що питання захисту прав і законних інтересів особи у сфері публічно-правових відносин являє собою широку, багатопланову та комплексну проблему. Науковим розробкам щодо загальної характеристики прав, свобод і інтересів та їх захисту сфері публічно-правових відносин, присвячені роботи таких фахівців, як В.Б. Авер'янов, Е.Ф. Демський, С.В. Ківалов, А.М. Колодій, О.Ф. Скакун, Н.Г. Шукліна та ін.

Разом із тим значний масив принципів питань правового регулювання захисту прав і законних інтересів особи в адміністративному праві не отримали комплексного вирішення у нормотворчій практиці та у вітчизняній юридичній літературі.

Метою цієї статті є поглиблення системи наукових знань про захист прав і законних інтересів особи в адміністративному праві, визначити перспективні напрями подальших розвідок із досліджуваних питань.

---

¹ Науковий керівник – доктор юридичних наук, доцент О.П. Світличний

У нинішній міжнародній доктрині ступінь охорони та захисту конституційних прав і свобод особи є важливим показником досягнутого державою рівня встановлених міжнародних стандартів поведінки з людьми. В Україні на тлі глибоких соціально-економічних, політичних, ідеологічних і культурних перетворень створення належних умов для реального здійснення кожним своїх суб'єктивних прав є актуальною теоретичною та практичною проблемою. Вона потребує відповідних науково-теоретичних досліджень, у центрі яких має бути комплекс взаємопов'язаних соціальних та юридичних чинників. Тому проголошення незалежності України суверенною державою, прийняття Конституції України зумовлюють потребу держави в утворенні міцної та стабільної інституційної системи охорони й захисту прав і законних інтересів своїх громадян.

Правова держава передбачає не лише правове закріплення демократичних прав і свобод людини й громадянина, а й наявність механізму, гарантій їх забезпечення. А тому не можна не помічати, що нашому суспільству досі бракує повага до людини та її прав. Проблема гарантій та захисту прав і свобод людини й громадянина є надзвичайно складною у тому розумінні, що її вирішення передбачає значні фінансові витрати, належний стан законодавства, відповідний рівень роботи правоохоронних органів [1, с. 3–4].

Важливою гарантією забезпечення права є норма ч. 4 ст. 6 КАС України про те, що ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в адміністративному суді, до підсудності якого вона віднесена [2].

Наведене свідчить, що предметом забезпечення прав і законних інтересів особи у першу чергу виступають не процесуальні права учасників адміністративного судочинства, а конституційні права і інтереси фізичних та юридичних осіб. Тобто, захист прав і законних інтересів особи є однією із основних функцій правової держави.

Враховуючи значимість конституційних прав і інтересів фізичних та юридичних осіб, цілком логічним є виділення процесуальних гарантій їхнього захисту як виду гарантій. Такі адміністративно-правові гарантії визначаються як правові засоби, що містяться у нормах права та забезпечують всім суб'єктам публічно-правового спору можливість використовувати надані права та виконувати обов'язки.

Суттєве місце в міжгалузевому механізмі забезпечення захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб посідають адміністративно-процесуальні гарантії. Право особи на звернення до суду, у тому числі адміністративного, на захист її прав, свобод та інтересів незалежним і неупередженим судом є одним із найважливіших прав, гарантованих Конституцією України. Воно є ознакою правової держави, проявом принципу розподілу державної влади [3, с. 40].

Для забезпечення виконання своїх процесуальних функцій, сторони в адміністративному процесі наділені великим обсягом процесуальних прав і обов'язків. Особливості процесуальних гарантій є те, що вони

пов'язані із реалізацією прав і законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин і спрямовані на захист від порушень з боку публічної влади при здійсненні нею владних управлінських функцій. Процесуальними гарантіями прав і законних інтересів особи є ті засоби, які забезпечують фактичну реалізацію цих прав при здійсненні адміністративного судочинства.

Орієнтування України на міжнародні стандарти в галузі права людини, її вступ до Ради Європи покладають на неї певні зобов'язання, пов'язані, в першу чергу, з реальним забезпеченням проголошених Конституцією України прав і свобод. Сучасна адміністративно-процесуальна політика в Україні здійснюється в умовах реформування. Однак її успіх залежить не лише від якості законодавства, що змінюється на засадах демократизації суспільства, а й від ефективності його застосування. За умови забезпечення законних прав та інтересів суб'єктів адміністративного судочинства пошук шляхів удосконалення гарантій захисту прав і законних інтересів особи в сучасних умовах залишається основною стратегією реалізації адміністративно-процесуальної політики держави.

Адміністративне процесуальне право України як системне об'єднання юридичних норм і правових інститутів являє собою складне реально існуюче юридичне утворення, основними завданнями якого є:

1) створення умов для реалізації суб'єктивних прав, свобод і інтересів фізичними чи юридичними особами, а також виконання ними суб'єктивних юридичних обов'язків;

2) забезпечення захисту в процесуальній формі прав, свобод та інтересів фізичних чи юридичних осіб шляхом:

а) управлінської (адміністративної) діяльності через виконання завдань і функцій органами владних повноважень, їх посадовими особами;

б) поновлення порушеного права органами владних повноважень, їх посадовими особами в судовому порядку за позовом;

3) розгляд і вирішення правових спорів чи спорів про право шляхом:

а) розгляду і вирішення індивідуальних адміністративних справ органами владних повноважень, їх посадовими особами у порядку підлеглості, підвідомчості та компетентності, тобто в адміністративному порядку;

б) розгляду і вирішення індивідуальних адміністративних справ адміністративними судами в порядку судового позову щодо захисту прав та інтересів фізичних чи юридичних осіб у сфері державного управління (публічних відносин).

Ці завдання адміністративного процесуального права, по-перше, визначають предмет правового регулювання суспільних відносин; по-друге, обумовлюють існування двох форм (видів) процесуальної діяльності або двох форм проваджень і на теоретичному рівні об'єднують два різні за обсягом явища: адміністративну (управлінську) форму проце-

суальної діяльності (провадження) та судочинську форму процесуальної діяльності (провадження) одночасно і як форму контролю за діяльністю публічної адміністрації. Спільним у адміністративній і судочинській процесуальній формі можна, на наш погляд, вважати сферу відносин – публічне (державне і громадське) управління [4, с. 21].

Отже, конкретний зміст відносин щодо розгляду і вирішення індивідуальних адміністративних справ вимагає чіткого і повного правового врегулювання діяльності уповноважених на те компетентних органів та встановлення певної обов'язкової процесуальної форми здійснення цієї діяльності. Під процесуальною формою, як зазначає А.М. Колодій, розуміють систему передбачених процесуальним правом юридичних засобів, відносин і дій, за допомогою яких урегулюються всі питання, що виникають в юридичному процесі [5, с. 81].

Процесуальна форма є невід'ємною стороною адміністративного процесуального права взагалі та адміністративних проваджень зокрема. Діяльність органів владних повноважень, їх посадових осіб, а також адміністративного суду, що уособлює зміст і спрямованість діяльності держави щодо реалізації і захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, регулюється як адміністративним та іншими матеріальними галузями права, так і нормами адміністративного процесуального права.

Процесуальна форма характеризується принаймні двома ознаками:

а) виступає як правова форма діяльності органів владних повноважень, їх посадових осіб та суду, а також інших суб'єктів адміністративних проваджень щодо розгляду і вирішення адміністративної справи;

б) утворює врегульований обов'язковий правовий режим провадження у адміністративних справах, а також встановлює певний ступінь урегульованості та напруженості процедури.

Правовий режим охоплює принципи, способи та гарантії забезпечення адміністративно-процесуальної діяльності, а також правовий статус суб'єктів адміністративного процесу.

У процесуальній формі знаходить своє вираження зміст адміністративних проваджень. Законодавець встановлює порядок розгляду адміністративних справ, за яким забезпечується відповідальність держави перед людиною за свою діяльність та утвердження прав і свобод людини.

Процесуальна форма:

– забезпечує умови послідовного втілення в життя конституційних принципів державного управління та адміністративного судочинства;

– створює стабільний, стійкий, юридично визначений режим провадження при розгляді і вирішенні індивідуальних адміністративних справ;

– містить гарантії прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб;

– створює умови, що забезпечують повноту, всебічність і об'єктивність розгляду індивідуальних справ, а також встановлення істини, правильне і справедливе застосування закону – включає в себе

заходи, що забезпечують оскарження та опротестування рішень, прийнятих при вирішенні індивідуальних адміністративних справ;

– зобов'язує розглядати і вирішувати адміністративні справи відповідно до норм матеріального і процесуального права [5, с. 22–23].

Отже, процесуальна форма характеризується, як правило, відносинами влади і підпорядкування. Права та обов'язки учасників (суб'єктів) адміністративних процесуальних відносин, що складають їх предмет, визначаються нормативними актами і не можуть змінюватися на розсуд учасників, що є ознакою імперативного методу регулювання у всіх його формах [6, с. 68–70]. Тому функціональна необхідність адміністративної юстиції, яка обґрунтовується передусім правозахисним та правоохоронним спрямуванням її юрисдикційного впливу щодо вирішення адміністративних справ, у тому числі і у сфері державного управління, зумовлює специфічність принципів цього інституту або базисних, первісних засад його існування, які опосередковують закономірність такого існування і взаємозв'язок даного адміністративно-правового явища з іншими правовими явищами [7, с. 383].

Гарантія захисту прав і інтересів особи покладає на державу забезпечити такий захист через її правові форми. О.Ф. Скакун надаючи визначення поняттю адміністративно-процесуального права вказує, що воно являє собою систему юридичних норм, що регулює правовідносини, які складаються під час здійснення адміністративного судочинства в результаті оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності представників влади. Продовжуючи свою думку науковець зазначає, що регламентації юридичних норм адміністративно-процесуального права підлягають процесуальні форми, порядок і методи реалізації матеріальних норм адміністративного права [8, с. 363].

Отже, гарантованим механізмом забезпечення прав особи у адміністративному судочинстві виступає адміністративно-процесуальна форма захисту. Як зазначає С.В. Ківалов, адміністративно-процесуальна форма захисту виконує важливу роль у захисті прав і законних інтересів особи. Вона виступає необхідною гарантією, що забезпечує законність і обґрунтованість у застосуванні судом права і його реалізації учасниками процесу. Значення процесуальної форми полягає в тому, що вона існує не сама по собі, а для вираження певного змісту (процесуальної дії), тобто в діалектичній єдності форми і змісту. Адміністративно-процесуальна форма зумовлена існуючими в Україні публічно-правовими відносинами і характеризується демократизмом, який базується на закріплених у нормах адміністративного процесуального права принципах, «під якими слід розуміти визначальні ідеї, згідно з якими відбувається регулювання відносин, що виникають у сфері адміністративного судочинства» [3, с. 43].

Проаналізувавши різні дефініції процесуальних форм, надамо власне визначення дефініції поняття «адміністративно-процесуальна форма», під якою слід розуміти передбачену адміністративно-процесуальним законом порядок захисту прав і законних інтересів

фізичних та юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин та врегульований порядок здійснення адміністративного судочинства.

Наведене свідчить про специфічність адміністративного судочинства, яке полягає у особливому характері публічно-правових відносин, що знаходить своє вираження в адміністративно-процесуальній формі.

Гарантованим механізмом забезпечення прав особи у адміністративному судочинстві слід вважати систему правових методів та засобів, які регламентують визначення завдань адміністративного судочинства з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення, з дотриманням принципу рівності перед законом.

Список літератури:

1. Шукліна Н.Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії та практики) : моногр. / Н.Г. Шукліна. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 424 с.

2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, № 37. – Ст. 446.

3. Ківалов С.В. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. коментар; за ред. С.В. Ківалова, О.І. Харитонової / С.В. Ківалов, О.І. Харитонова, О.М. Пасеню, М.Р. Аракелян та ін. – Х. : ТОВ «Одісей», 2005. – 552 с.

4. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. / Е.Ф. Демський. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 496 с.

5. Колодій А.М. Принципи права України : моногр. / А.М. Колодій. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.

6. Авер'янов В.Б. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 668 с.

7. Авер'янов В.Б. Демократичні засади державного управління та адміністративне право : моногр. / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2010. – 496 с.

8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підруч. ; 2-ге вид. / О.Ф. Скакун. – Х. : Єспада, 2009. – 752 с.

Исследуется место и роль процессуальных гарантий, отмечается роль публичного права в защите прав и законных интересов личности.

Процесуальні гарантії, публічне право, захист прав, інтереси людини.

The place and role of procedural guarantees are examined and the role of public law is noted in the protection of rights and legal interests of a person.

Procedural guarantees, public law, protection of rights, interests of a person.

